

СТВОРЕННЯ КАРТИ «ДУХОВНІ СВІТОЧІ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ» ДЛЯ ТУРИСТИЧНОГО ПАЛОМНИЦТВА

Стаття розкриває визначення проблеми, формулює мету і завдання роботи, акцентує увагу на причині відсутності такої карти; підкреслює методологічні особливості краєзнавчого пошуку учнів; необхідність генералізації матеріалу, який подається, відбору значків для легенди карти; висвітлює шлях поширення карти через засоби масової інформації та її значення для формування духовної складової як створювачів карти (ними опановує почуття творчого піднесення, бажання успішності у своїй роботі та відповідальності за неї), так і пересічних громадян, які будуть нею користуватися.

Ключові слова: карта, генералізація, легенда, рідний край, духовність, паломництво.

L. Shilova

COMPILING MAP «SPIRITUAL CRESSETS OF ZAPOROZH'YE REGION» FOR THE TOURIST PILGRIMAGE

The article discovers the definition of the problems, forms the aim and the task of the work, accentuates attention to reasons of lack of a such map, underlines methodological peculiarity of searching of native land of pupils, necessity of generalization of the material that is given, selection of the signs for the legend of the map, shows the way of widening of the map due to mass media and its meaning for forming spiritual components as its creators, they are mastered by the feeling of the inspirit, responsibility, enthusiasm as pupils as ordinary people who will use it lately.

Keywords: map, generalization, legend, native land, spirituality, pilgrimage.

Вступ. Людина повинна перш за все знати і любити свій рідний край. Добре, якщо для пізнання та вивчення існують атласи рідного краю. Є такі і в Запорізькій області. Але не всі карти в них є, бо, наприклад, така карта, як «Духовні світочі Запорізького краю», за радянських часів навіть не мала права на існування. Отже, проблемою ми вважаємо саме відсутність такої карти. Вирішення цієї проблеми зробить внесок у методологічну суть географічного краєзнавства як науки - нами знайдено новий засіб дослідження - збір краєзнавчої інформації через телефонний зв'язок. Практичне значення виконуваної роботи – це залучення до краєзнавчого пошуку декількох десятків старшокласників.

Вихідні передумови. Ідея вивчення рідного краю та використання краєзнавчого матеріалу в навчально-виховній роботі не нова. Вона отримала педагогічне обґрунтування у працях чеського педагога Я.А. Коменського, французького мислителя і педагога Ж-Ж. Руссо, російського вченого і просвітника М.В. Ломоносова. Приділяв увагу шкільному краєзнавству і засновник наукової педагогіки К.Д. Ушинський. В основі його ідей народності виховання, під яким він розумів своєрідність народу, обумовлену його історичним розвитком, природними умовами, особливостями мови і патріотичних почуттів, лежить краєзнавчий принцип. Його послідовник Д.Д. Се-

менов підкреслював, що у викладанні географії слід починати з вивчення місцевості, на якій живе дитина. На I Всеросійському з'їзді вчителів географії, що відбувся у Москві 1915 р., шкільне краєзнавство було визнане як необхідний засіб боротьби зі схоластикою і догматизмом. Але системою краєзнавчого підходу це не стало.

Початковий період розвитку радянської школи (1920-1930), який відзначився бурхливим розвитком шкільного краєзнавства, і подальші періоди характеризуються як час пошуку і сміливих експериментів. Шкільне краєзнавство визначалося невичерпним джерелом пізнання навколишнього світу, найкращою ареною для перевірки і застосування теоретичних знань на практиці, найефективнішим засобом для зв'язку школи із життям [3].

Теоретичною базою географічного краєзнавства були праці В.К. Кондакова, О.С. Баркова, М.М. Баранського, В.Г. Ерделі і ін. Аналізуючи застосування методу «дерева цілей» (за М.Г. Давидовим і В.А. Лисичкіним, 1977) для кількісно-якісної оцінки пріоритету напрямів розвитку географічного краєзнавства, Б.О. Чернов і А.Й. Сиротенко (1992) виявили, що методології приділялося недостатньо уваги протягом усієї історії його розвитку. Так, з питань форм шкільного географічного краєзнавства за період 1922-1990 рр. було 2926 публікацій (якщо уявити дерево влітку, то це були «прожилки» на листочках). З теорії шкільного географічного краєзнавства («листя») – історія розвитку, методи дослідження – було 383 публікації, з питань становлення географічного краєзнавства у ВНЗ, краєзнавчої перепідготовки кадрів («гілочки») – 177 публікацій, з питань науково-практичних краєзнавчих досліджень («суччя») було 1115 публікацій, а з питань методологічної суті географічного краєзнавства як науки («стовбур») – було тільки 7 публікацій [5].

На відміну від попередніх авторів, Б.О. Чернов і А.Й. Сиротенко в географічному краєзнавстві як у природничо-суспільній науці вбачають науку, що являє собою систему знань, які відображають не тільки різні взаємозв'язки елементів дійсності рідного краю – унікальність природи, систему розселення, що склалася історично, особливості розвитку господарства, а й розвиток духовної культури. У рідному краї важливе значення для формування його своєрідності мають не тільки культурні етнічні традиції, звичаї, а й релігійні вірування. Таким чином, у рідному краї взаємодіють не лише природа і господарство, а й самі люди, які матеріально і духовно освоюють природу, завдяки цьому можуть розвиватися не тільки для задоволення своїх матеріальних потреб, а й удосконалюватися у духовному плані. Після розпаду СРСР у 1991 р. вчені вже можуть про це говорити і говорять. А вчителі з учнями вивчають не тільки природу і господарство рідного краю, але й, наприклад, вплив християнської екології на збереження незайманих ландшафтів довкілля, хоча де ви зараз знайдете «незаймані ландшафти»? Мова повинна йти вже про гуманне ставлення до всіх компонентів природи і відновлювати те, що ще можна відновити. Саме це і є завданням для сталого розвитку суспільства.

Комплексне дослідження рідного краю потребує застосування не тільки таких усталених методів, як джерелознавчий, історичний, кількісний, порівняння, статистичний, польових спостережень, мистецтва опису, мате-

матичне моделювання, прогноз, а й комплексне (за напрямками) картографування. Цей метод є підсумовуючим у довгій копіткій праці вчених і навіть учнів (збір інформації для нової карти).

Наш рідний край - Запорізька область. Для вчителів, студентів і пересічних громадян учені Мелітопольського педагогічного університету (в 1997 р. він був ще інститутом) видали, багато років перед цим попрацювавши, атлас Запорізької області. Це було визначним досягненням для нашого краю. В атласі було систематизована і картографічно передана велика сума знань з різних галузей географії. Але використання його учнями унеможлилювалось занадто великою ємністю та складністю інформації. З 1993 р. у школах почав викладатися географічний курс рідного краю. Тому у 2002 р. був виданий для учнів географічний атлас «Запорізька область - моя Батьківщина» київським видавництвом «Мапа». Учителі географії Мелітопольської СЗОШ № 14 Л.Г. Шилова і В.І. Тимашова теж узяли участь у виданні цього атласу. Учні отримали можливість вивчати свою місцевість, користуючись картами. За висловом М.М. Баранського, карта є альфа і омега географії. З карти починається і картою завершується всяке географічне дослідження. У краєзнавчій роботі немає жодного питання, котре не було б пов'язане з картою [4].

Мета даної статті висвітлити, як створювалася карта «Духовні світочі Запорізької області».

Виклад основного матеріалу. Для створення карти необхідно було вирішити такі завдання:

- визначити, які саме духовні об'єкти необхідні для карти;
- визначити спосіб (методику) отримання необхідних даних;
- вивчити досвід попередніх краєзнавчих досліджень;
- визначитись із генералізацією карти, розробити її легенду;
- усвідомлюючи значущість карти, продумати способи її поширення серед населення.

Карти «Духовні світочі Запорізької області» не було ні в інститутському атласі Запорізької області, ні в атласі для учнів. У нашій школі працює факультатив «Основи православної культури», і саме на ньому виникла ідея створити таку карту, бо до складу факультативу входять і географи-краєзнавці. Вони вже мали практику збору краєзнавчих знань шляхом «народного методу», тобто шляхом поштового листування або телефонного зв'язку з родичами та знайомими. Старшокласники ще раніше мали завдання отримувати свідчення з районних центрів області про розвиток малого бізнесу виробничого характеру в нашому краї. Вони цікавились напрямом виробництва малих фірм, кількістю працюючих і т. ін. (про таке в наших підручниках не пишуть). Чому саме учні цікавились малим бізнесом? Старшокласники розуміють значення малого бізнесу, який є підґрунтям «великої» національної економіки, але, на відміну від неї, малий бізнес має гнучкість і можливість для швидкого переобладнання і в технічному, і технологічному планах. Тобто, за малим та середнім бізнесом - майбутнє. Такі краєзнавчі знання нам потрібні були для навчання економічної географії, хоча створювати таку карту ми не збирались, бо це не наша компетенція. А от досвід, набутий при цьому, навички методологічної суті - методу нових досліджень за допомогою телефонного зв'язку - знадобились. Ми вирішили їх використати, охопивши завданнями велику кількість учнів

старших класів. За кожним райцентром (а їх у Запорізькій області - 20) було закріплено до 5 дітей для зіставлення даних та їх порівняння стосовно того, які конкретно монастирі, храми розташовані саме в цих райцентрах. Залучали дзвінки по всій Запорізькій області, стали з'являтися перші здобутки.

На першому етапі цю камеральну обробку проводили самі учні, а потім учитель уточнював правильність назв духовних об'єктів на рівні єпархій. Такий вид географічних досліджень з краєзнавства обернувся для нас ще й досить приємним сюрпризом. Учні стали повідомляти, що дехто з них, крім очікуваної відповіді, отримав схвалення від дорослих родичів за тематику їх дослідження. Деякі бабусі були приємно вражені, що їхні онуки виявляють інтерес як до економічних питань, так і до духовної складової національних святинь. Бабусі були в захваті, що є така молодь, яка не обмежується читанням бульварних книжок та розбещеним телебаченням, а її хвилюють питання християнства, що ці підлітки беруть участь у суспільному житті, збираючи свідчення про те, про що 20 років тому було заборонено навіть говорити. Це дуже позитивно, що молодь цікавиться храмами, в які люди йдуть помолитися, послухати священика, через якого відбувається наближення людини до Бога, а разом з цим, визріває впевненість у захисті від самотності, відачу, безвиході [2]. Діти вже знають, розуміють, що сучасне світське життя виховує жагу до розбещеного існування, де молоді дозволено і, навіть, практикується пияцтво, наркоманія, куріння. А при знайомстві з релігійними догмами (життя за заповідями Божими), мораль слугує здоров'ю не тільки духовному, але й фізичному і психічному. Людина і особливо дитина, яка навчається заповіді «Люби ближнього, як самого себе», не скоїть зла нікому, стане добрішою, гуманною, здатною прийти на допомогу іншим.

Отже, до таких ємних знань з географії, які дають карти атласів Запорізької області, додадуться ще знання про духовні світочі нашого краю – про церкви, собори, храми, монастирі. Доля багатьох з них дуже не проста. За часів радянської влади вони зазнавали і руйнування, і паплюження, а зараз вони відбудовуються, розкривають свої теплі обійми для кожного, кому буває або зараз є зле. Священики готові вислухати, прийти на допомогу, допомогти у спрямуванні самої людини на створення добра для інших – у цьому велике призначення людини і в суспільстві, і в Бога. Хотілося, щоб у нас і у свідомості, і в уяві, і в житті можна було буже впевнено казати, що ми живемо по-Божому, що ми стаємо кращими, що наша земля буде квітнути, а все погане відійде у вічність [6]. Тепер ясніше стало, чому нам потрібна саме така карта «Духовні світочі Запорізької області» і чому люди йдуть в храми.

Зазначена карта створена у масштабі 1: 250 000. Як працювати з нею? Як сприймати те, що вона відображає? Часто-густо учні або дорослі люди стикаються з утрудненнями в розумінні карти. Дивлячись на те, що зображує карта, люди через розмаїття її навантаження докладають багато зусиль, щоб прочитати карту, зорієнтуватися на ній. Таке відбувається тоді, коли люди неухважно до особливостей легенди – відбору явищ чи об'єктів на картах. Тому треба розумітися на генералізації, тобто на головному, що хоче сказати саме ця карта [1]. Наприклад, якщо ми створюємо карту культових об'єктів християнської православної культури (храмів, монастирів), то нам доведеться

Рис. Карта «Духовні світочі Запорізької області»

багато чого абстрагувати – конкретні форми рельєфу, корисні копалини, річкову систему і т. ін., але є необхідні речі, наприклад, кордони районів нашої області, назви районних центрів, храмів, залізничні й автомобільні шляхи сполучення, які, на наш погляд, обов'язково повинні бути присутніми, щоб людина, прокладаючи маршрут паломництва до монастирів, храмів, могла б узгодити, саме яким шляхом до них діставатися. У легенді карти особливими значками будуть показані культові об'єкти, святе джерело, транспортні шляхи [7]. Оскільки атласи рідного краю видані у 1997 і 2000 рр., карта «Духовні світочі Запорізької області» (рис.) буде розповсюджена через ЗМІ.

Висновки. Шляхом «народного» соціального краєзнавчого географічного дослідження, що стало новою творчою формою здобування інформації, виявлені головні світочі християнського православ'я у 20 районних центрах і створена карта «Духовні світочі Запорізької області». Цінність цієї карти вбачаємо у самій практичній роботі учнів над її створенням. Учням є підстава пишатися тим, що вони створили нову, таку необхідну для православних людей карту. Усвідомлення цього факту робить настрій дітей піднесеним. Значущість практичної пошукової роботи в тому, що не тільки корисним є результат створення нової карти, але й те, що завдяки цій карті будуть проходити туристичні паломництва, які будуть слугувати духовному відродженню населення, покращанню позитивних якостей людини, скріпленню сімейних стосунків між батьками і дітьми, становленню загальної культури особистості.

Рецензент – кандидат географічних наук, доцент О.А. Марченко

Література:

1. *Дзамоев Г.И.* Издание карт. – М.: Недра, 1983.
2. *Задорожний Н.М.* Функції релігійно-культових комплексів // Зб. наук. праць. - Житомир: Льонок, 1992.
3. *Матрусов И.С.* Школьное краеведение // География в школе. – 1963. – № 3.
4. *Сафиуллин А.З.* Географическое краеведение в общеобразовательной школе. – М.: Просвещение, 1979.
5. *Чернов В.О., Сиротенко А.Й.* Методологічна суть географічного краєзнавства // Зб. наук. праць. – Житомир: Льонок, 1992.
6. *Шанда В.І.* Грані географічного краєзнавства: пізнавальні аспекти, саморозвиток особистостей краєзнавства // Зб. наук. праць. – Житомир: Льонок, 1992.
7. *Яценко В.П.* Об'єкти краєзнавства як ресурси індустрії туризму // Зб. наук. праць. – Житомир: Льонок, 1992.

Л.Г. Шилова

СОЗДАНИЕ КАРТЫ «ДУХОВНЫЕ СВЕТОЧИ ЗАПОРОЖСКОЙ ОБЛАСТИ» ДЛЯ ТУРИСТИЧЕСКОГО ПАЛОМНИЧЕСТВА

Статья раскрывает суть проблемы, формулирует цель и задачи работы, акцентирует внимание на причине отсутствия такой карты; подчеркивает методологические особенности краеведческого поиска учащихся; необходимость генерализации подаваемого материала, отбора значков для легенды карты; освещает путь распространения карты через средства массовой информации и ее значение для формирования духовной составляющей как создателей карты (ими овладевает чувство творческого подъема, желание успеха в своей работе и ответственности за нее), так и рядовых граждан, которые будут ею пользоваться.

Ключевые слова: карта, генерализация, легенда, родной край, духовность, паломничество.